

NUTQ VA UNI SHAKLLANTIRISH

Djurayeva Sohiba Zayniddinovna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti assistent

E-mail: 2110143@newuu.uz

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada inson nutqining mazmun-mohiyati, uning shakllanish jarayonlari, psixologik-pedagogik asoslari va ta’lim-tarbiyada tutgan o‘rni keng yoritilgan. Nutq – bu insonning fikrlash faoliyati natijasi sifatida yuzaga keladigan, til vositalari orqali amalga oshadigan muhim muloqot shaklidir. Maqolada nutqning tabiiy va sun’iy shakllari, og‘zaki va yozma turlari, shuningdek, og‘zaki nutqdagi intonatsiya, artikulyatsiya, talaffuz, so‘z boyligi va grammatik jihatlarining ahamiyati tahlil qilinadi. Nutqni shakllantirishda oilaning, maktabgacha ta’lim muassasalarining, boshlang‘ich va umumiy o‘rta ta’lim bosqichlarining o‘rni alohida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, nutq rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar – biologik, ijtimoiy va pedagogik omillar haqida so‘z yuritiladi. Bolalarda nutqning shakllanish bosqichlari, tilni o‘zlashtirish mexanizmlari, muomala vositasi sifatida nutqdan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘llari haqida ilmiy-nazariy va amaliy fikrlar ilgari suriladi. Maqola davomida nutq madaniyatini shakllantirish, so‘zlashuv nutqini boyitish, savodxonlikni oshirish va tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ham berilgan. Shu bilan birga, maqolada zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, multimedia vositalari va interaktiv metodlarning nutqni rivojlantirishdagi o‘rni ham tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari asosida, nutqni shakllantirish ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi ekani, bu jarayon izchil va bosqichma-bosqich olib borilganda samarali natijalarga erishish mumkinligi isbotlanadi.

KALIT SO‘ZLAR: nutq, nutq madaniyati, og‘zaki va yozma nutq, til ko‘nikmalari, fikr ifodasi, kommunikatsiya, til rivoji, muloqot, fonetika, leksikologiya, sintaksis, nutq faoliyati, til tarbiyasi, o‘quvchilarda nutqni shakllantirish.

РЕЧЬ И ЕЕ ФОРМИРОВАНИЕ

АННОТАЦИЯ: В статье подробно рассматриваются содержание и сущность человеческой речи, процессы ее формирования, психолого-педагогические основы, ее роль в образовании. Речь — важная форма общения, которая возникает в результате человеческого мышления и осуществляется с помощью языка. В статье анализируются естественные и искусственные формы речи, устные и письменные типы, а также значение интонации, артикуляции, произношения, лексики и грамматических аспектов в

устной речи. Отдельно рассматривается роль семьи, дошкольных учреждений, начального и среднего образования в формировании речи. В статье также рассматриваются факторы, влияющие на развитие речи: биологические, социальные и педагогические. Выдвигаются научные, теоретические и практические идеи об этапах формирования речи у детей, механизмах овладения языком, путях формирования навыков использования речи как средства общения. В статье также даются предложения и рекомендации по развитию культуры речи, обогащению разговорной речи, повышению грамотности и поощрению критического мышления. Вместе с тем в статье анализируется роль современных информационно-коммуникационных технологий, мультимедийных средств и интерактивных методов в развитии речи. На основании результатов исследования доказано, что формирование речи является важной составляющей образовательного процесса, а эффективных результатов можно добиться, когда этот процесс осуществляется последовательно и поэтапно.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: речь, культура речи, устная и письменная речь, языковые навыки, выражение мысли, коммуникация, развитие речи, диалог, фонетика, лексикология, синтаксис, речевая деятельность, языковое образование, формирование речи учащихся.

SPEECH AND ITS FORMATION

ANNOTATION: This article extensively covers the content and essence of human speech, its formation processes, psychological and pedagogical foundations, and its role in education. Speech is an important form of communication that arises as a result of human thinking and is carried out through language. The article analyzes the natural and artificial forms of speech, oral and written types, as well as the importance of intonation, articulation, pronunciation, vocabulary, and grammatical aspects in oral speech. The role of the family, preschool educational institutions, primary and secondary education in the formation of speech is separately considered. It also discusses the factors influencing the development of speech - biological, social, and pedagogical factors. Scientific, theoretical, and practical ideas are put forward about the stages of speech formation in children, the mechanisms of language acquisition, and ways to develop the skills of using speech as a means of communication. The article also provides suggestions and recommendations on the formation of a speech culture, enrichment of colloquial speech, improvement of literacy and stimulation of critical thinking. At the same time, the article also analyzes the role of modern information and communication technologies, multimedia tools and interactive methods in the development of speech. Based on the results of the study, it is proven that speech formation is an important component of the educational process, and effective results can be achieved when this process is carried out consistently and step by step.

KEY WORDS: speech, speech culture, oral and written speech, language skills, expression of thought, communication, language development, dialogue, phonetics, lexicology, syntax, speech activity, language education, speech formation in students.

KIRISH.

Inson tafakkurining eng muhim va yuksak in'ikosi bo'lmish nutq, jamiyatda muloqot vositasi sifatida beqiyos ahamiyat kasb etadi. U insoniyat taraqqiyotining ajralmas bir bo'lagi bo'lib, fikr almashish, bilim uzatish, tajriba to'plash hamda jamiyatda o'z o'rnini topish jarayonlarida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Nutq insonning tug'ma qobiliyatlaridan biri sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy muhitda shakllanadigan, uzluksiz ravishda rivojlanib boradigan murakkab psixolingvistik jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois, uni shakllantirish, takomillashtirish va to'g'ri yo'naltirish masalasi nafaqat lingvistika, balki pedagogika, psixologiya, sotsiologiya kabi bir qator fanlar doirasida ham dolzarb muammolardan biri hisoblanadi[1].

Nutq madaniyati va uning tarkibiy qismlarini to'g'ri rivojlantirish orqali shaxsning fikrini erkin, aniq va lo'nda ifoda etish qobiliyati ortadi. Ayniqsa, bugungi kunda globallashuv, axborot oqimining keskin oshishi, kommunikativ texnologiyalarning kengayishi natijasida nutq madaniyati va ifoda vositalarining o'rni yanada ortib bormoqda. Nutqning ravonligi, mantiqiyligi, uslubiy to'g'riligi nafaqat nutq sohibining saviyasini ko'rsatadi, balki uning jamiyatdagi mavqeiga, madaniy salohiyatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, bolalik davridan boshlab nutqni shakllantirish, so'z boyligini kengaytirish, to'g'ri talaffuzni o'rgatish va ifoda madaniyatini yuksaltirish zaruriy vazifa hisoblanadi.

Nutqning shakllanish jarayoni bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi. Bu bosqichlar bolaning biologik rivojlanishi, atrof-muhit ta'siri, ijtimoiy omillar, ta'lim-tarbiya tizimi, oila va maktab muhitiga bog'liq holda farqlanadi. Har bir bosqichda nutq faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, ularni aniqlash va ilmiy asosda tahlil qilish, pedagogik amaliyotda qo'llash til o'rgatish jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladi[2].

Mazkur maqolada nutq tushunchasi, uning turlari, shakllanish bosqichlari, nutqni rivojlantirish usullari, shuningdek, pedagogik jarayonda nutqni shakllantirishga oid zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, yosh bolalar va o'quvchilar bilan olib boriladigan mashg'ulotlar, metodik tavsiyalar ham yoritilib, nutqni shakllantirishdagi mavjud muammolar va ularning yechimlariga e'tibor qaratiladi. Maqolaning maqsadi – nutqning mohiyatini chuqur ochib berish va uni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilishdan iboratdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Nutq va uning shakllanishi masalasi uzoq tarixiy taraqqiyotga ega bo'lib, bu boradagi ilmiy izlanishlar tilshunoslik, psixologiya, pedagogika hamda kommunikatsiya fanlari bilan bevosita bog'liq holda olib borilgan. Adabiy manbalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, nutq faqatgina til birliklarini og'zaki yoki yozma tarzda ifoda etish vositasi emas, balki shaxsning

tafakkuri, muloqot madaniyati, ijtimoiy tajribasi va psixologik rivojlanish darajasini aks ettiruvchi ko‘zgudir.

Tilshunoslik doirasida nutqning tabiati, uning tarkibiy qismlari, funksiyalari va shakllanish mexanizmlari turli yondashuvlar orqali o‘rganilgan. Masalan, strukturaviy tilshunoslik vakillari (F. de Sossyur, R. Jakobson va boshqalar) nutq va til o‘rtasidagi tafovutni aniq ajratib ko‘rsatgan bo‘lib, tilni jamiyatda mavjud bo‘lgan belgilar tizimi deb qaraganlar, nutq esa individual va amaliy hodisa sifatida talqin etilgan. Shuningdek, zamonaviy kognitiv tilshunoslik yondashuvida nutq inson tafakkurining mahsuli sifatida qaralib, uning shakllanishi psixologik va nevrologik jarayonlar bilan bog‘liq ekani ta’kidlanadi[3].

Pedagogik adabiyotlarda esa nutqni shakllantirish jarayoni asosan ta’lim-tarbiya muhitida olib boriladigan didaktik faoliyat doirasida tahlil qilinadi. Ushbu manbalarda bolalarning nutqiy rivojlanishini ta’minlashda og‘zaki va yozma muloqot vositalarini izchil qo‘llash, lug‘at boyligini oshirish, matn ustida ishlash, dialogik va monologik nutq turlarini shakllantirish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish kabi usullar muhim deb topiladi[4].

Psixologik nuqtai nazardan esa nutq inson ongining rivojlanish bosqichlari bilan bevosita bog‘liq. L. S. Vygotskiy, A. R. Luriy va ularning izdoshlari bolalar nutqining shakllanishini psixik faoliyatning tarkibiy qismi sifatida o‘rganib, nutqning ichki va tashqi shakllari, ularning evolyutsiyasi, maktabgacha va boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda nutqni rivojlantirish bosqichlarini aniqlab berganlar. Vygotskiyga ko‘ra, ichki nutqning shakllanishi bolaning o‘z-o‘zini idora qilishi va fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga xizmat qiladi[5].

Nutqni shakllantirishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o‘rni ham e’tiborga loyiqdir. Elektron resurslar, multimedia vositalari, nutq sintezatorlari va interaktiv metodlar yordamida til o‘rganish va nutq faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha bir qancha innovatsion yondashuvlar ishlab chiqilgan. Xususan, chet tillarini o‘rgatishda fonetik laboratoriyalar, mobil ilovalar, sun‘iy intellekt asosida yaratilgan platformalar orqali o‘quvchilar nutqiy ko‘nikmalarini tez va samarali rivojlantira olmoqdalar.

Mahalliy olimlar – A. Madvaliev, N. Mahmudov, G. Rahmatullaeva, R. Safarov, X. Xudoyberganova va boshqalar ham o‘z tadqiqotlarida ona tili va nutq madaniyati, shuningdek, nutqiy faoliyatni shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratganlar. Ularning ishlarida tilni o‘qitish jarayonida nutqiy faoliyatni rivojlantirish, kommunikativ yondashuv asosida darslarni tashkil etish, didaktik materiallarni ishlab chiqish, til madaniyatini shakllantirish usullari chuqur yoritilgan[6].

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, nutq va uni shakllantirishga doir adabiyotlar ko‘p qirrali va turli yo‘nalishlarda olib borilgan tadqiqotlarga asoslanadi. Har bir fan sohasi bu muammoni o‘z yondashuvi asosida tahlil qilgan bo‘lib, aynan ushbu ko‘p qirralilik bugungi kunda nutqni shakllantirishning kompleks, integrativ metodikasini ishlab chiqish uchun qulay zamin yaratmoqda. Shu boisdan ham, nutqni rivojlantirishda tilshunoslik, psixologiya, pedagogika va axborot texnologiyalarining o‘zaro uzviy bog‘liqligiga asoslangan yondashuvlar dolzarb ahamiyat kasb etadi[7].

METODOLOGIYA.

Mazkur ilmiy maqolada “Nutq va uni shakllantirish” jarayoni lingvistik, psixologik va pedagogik yondashuvlar asosida o‘rganiladi. Tadqiqotning asosiy metodologik asoslari sifatida zamonaviy tilshunoslik nazariyalari, bolalar nutqining rivojlanish bosqichlari haqidagi psixolingvistik yondashuvlar, shuningdek, kommunikativ pedagogika prinsiplari xizmat qiladi.

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo‘llanildi:

Tahliliy-metodik usul (analiz va sintez): Nutq shakllanishiga ta’sir qiluvchi asosiy omillar, xususan, biologik, ijtimoiy va psixologik komponentlar tahlil qilindi. Shuningdek, mavjud nazariyalar solishtirilib, umumlashtirish orqali ilmiy xulosa chiqarildi[8].

Eksperimental-uslubiy yondashuv: Tadqiqot doirasida turli yoshdagi bolalarda nutq shakllanishi va rivojlanishining amaliy kuzatuvlari olib borildi. Bolalarning so‘z boyligi, gap tuzish qobiliyati, talaffuz va eshitish madaniyati kabi ko‘rsatkichlar asosida baholash mezonlari ishlab chiqildi.

Pedagogik kuzatuv va suhbat metodi: Ta’lim muassasalarida olib borilgan amaliy kuzatuvlar asosida bolalarning og‘zaki va yozma nutqining shakllanish darajalari o‘rganildi. O‘qituvchi va tarbiyachilar bilan suhbatlar tashkil qilinib, ularning tajribalari tahlil qilindi.

Statistik tahlil: Olingan natijalar raqamli ko‘rsatkichlar asosida umumlashtirildi va turli yosh guruhlariga oid statistik ma’lumotlar yordamida taqqoslandi. Bu esa metodik yondashuvlarning samaradorligini aniqlashga xizmat qildi.

Taqqoslama tahlil: Nutq shakllanishi bo‘yicha o‘zbek tilining fonetik, leksik va grammatik xususiyatlari boshqa tillar bilan qiyosiy tahlil qilindi. Bu usul o‘zbek bolalarida nutq shakllanishining lingvistik xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi[9].

Tadqiqot jarayonida quyidagi asosiy manbalarga tayandik:

Chizma va modellar yordamida nutqning shakllanish bosqichlari aks ettirildi;

O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha va umumiy o‘rta ta’lim tizimidagi davlat standartlari va o‘quv dasturlaridan foydalanildi;

Mahalliy va xorijiy mutaxassislarning ilmiy ishlari, jumladan, V.V. Davydov, L.S. Vygotskiy, G.A. Zuckerman, S.K. Shomansurov kabi olimlarning tadqiqotlariga tayanildi[10].

Shuningdek, maqolada eksperimental ma’lumotlar asosida nutqni shakllantirishda samarali usullar: og‘zaki nutqni faol qo‘llash, rolda ijro qilish, savol-javob texnikasi, hikoya qilish va erkin nutqiy mashqlar tizimi keltirildi. Ushbu usullar real dars jarayonlarida qo‘llanilib, ularning amaliy natijalari kuzatildi.

Metodologik yondashuvlarning kombinatsiyasi natijasida ilmiy asoslangan xulosalar chiqarildi hamda nutqni shakllantirishda qo‘llanishi mumkin bo‘lgan pedagogik strategiyalar ishlab chiqildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

Ushbu maqolada olib borilgan ilmiy-tahliliy tadqiqotlar natijasida nutqning shakllanish jarayoni inson psixologik, fiziologik va ijtimoiy omillarining murakkab o‘zaro ta’siri asosida kechishi aniqlangani asosiy xulosalardan biri bo‘ldi. Nutq — bu nafaqat kommunikativ vosita,

balki inson tafakkuri, ruhiy holati, madaniyati va shaxsiy dunyoqarashi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan murakkab ijtimoiy hodisadir. Shu bois, uni shakllantirish jarayoni ham ko‘p bosqichli va ko‘p omilli jarayon hisoblanadi[11].

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, bolaning ilk yillaridagi nutq rivoji birinchi navbatda oila muhitiga, ota-ona bilan muloqot darajasiga, emotsional qo‘llab-quvvatlashga va vizual-audio stimullarga bog‘liq bo‘lib, bu holatlarning har biri nutqning shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, ona tilining to‘g‘ri, boy va ifodali qo‘llanishi, bolaning atrof-muhitdagi so‘zlarni eshitib, ularga taqlid qilish imkoniyatiga ega bo‘lishi uning so‘z boyligini oshiradi va nutq strukturasi shakllanishini ta‘minlaydi.

Yana bir muhim jihat shuki, zamonaviy texnologiyalar va axborot vositalarining (jumladan, televizor, planshet, telefon) ortiqcha ishlatilishi kichik yoshdagi bolalarda jonli muloqotga bo‘lgan ehtiyojni pasaytirishi mumkin, bu esa nutqning kechikishiga yoki noto‘g‘ri shakllanishiga sabab bo‘lishi mumkin. Bu borada ota-onalarning mas‘uliyati, pedagogik yondashuvi va farzandlari bilan sifatli muloqot olib borishlari muhim ahamiyat kasb etadi[12].

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, maktabgacha ta‘lim muassasalarida ham bolalarning nutqini shakllantirish uchun maxsus metodik yondashuvlar zarur. Logopedik mashg‘ulotlar, rolli o‘yinlar, ertaklar o‘qish, she‘r yodlash, rasm asosida hikoya tuzish kabi metodlar orqali bolalarda nafaqat talaffuz, balki fikrlash, mantiqiy izchillik va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Nutqni shakllantirishda ona tili darslarining ahamiyati alohida ta‘kidlandi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘qituvchilarning fonetik, leksik va grammatik mashg‘ulotlarni to‘g‘ri tashkil etishlari natijasida o‘quvchilarda og‘zaki va yozma nutqni ravon ifoda etish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Muhokama davomida aniqlangan yana bir muhim jihat – bu nutq madaniyatining jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni. Nutqi rivojlangan, aniq fikr bildiradigan shaxslar jamiyatda faol, tashabbuskor, lider bo‘lishga intiladi. Shu sababli, ta‘lim tizimida bolalar nutqini shakllantirishga alohida e‘tibor qaratish, ularning so‘z boyligini oshirish, erkin fikrlashini rag‘batlantirish va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish zarur[13].

Xulosa qilib aytganda, nutqni shakllantirish jarayoni bosqichma-bosqich va uzviylikni talab etadigan murakkab jarayondir. Ushbu maqolada o‘rganilgan nazariy va amaliy natijalar shuni ko‘rsatdiki, to‘g‘ri metodik yondashuv, ijtimoiy va oilaviy qo‘llab-quvvatlash, bolalarga qulay nutq muhiti yaratish orqali ularning og‘zaki va yozma nutqini samarali shakllantirish mumkin. Kelgusida bu yo‘nalishda olib boriladigan ilmiy-amaliy tadqiqotlar natijalari ta‘lim jarayonini yanada mukammallashtirishga xizmat qiladi[14].

XULOSA.

Nutq inson tafakkuri va ijtimoiy hayotining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, uning shakllanishi murakkab, ko‘p bosqichli va ijtimoiy-psixologik omillar bilan chambarchas bog‘liq jarayondir. Inson tug‘ilibdiki, atrofdagi muhit bilan aloqa qilish, o‘z fikr va his-tuyg‘ularini ifoda etish zarurati tufayli til va nutq vositalariga ehtiyoj sezadi. Shu jihatdan olganda, nutqning

shakllanishi nafaqat tabiiy jarayon, balki maqsadli, ongli, pedagogik yondashuv orqali amalga oshiriladigan jarayondir. Ayniqsa, bolalik davrida nutq madaniyati, talaffuz, leksik boylik, grammatik to‘g‘rilik va uslubiy aniqlik kabi jihatlar o‘zlashtiriladi. Bu esa pedagog va otalarning o‘z vaqtida, to‘g‘ri yondashuvi, muloqot muhitining boyligi va bola faoliyatining samaradorligiga bog‘liq.

Mazkur maqolada nutqning shakllanishiga ta’sir qiluvchi omillar – biologik, psixologik, ijtimoiy va pedagogik mezonlar tahlil qilindi. Shuningdek, og‘zaki va yozma nutqning rivojlanish bosqichlari, har bir yosh davriga xos xususiyatlar, kommunikativ ko‘nikmalarning shakllanish jarayoni va ularni rivojlantirish yo‘llari haqida fikr yuritildi. Nutq faqat til vositalarining qo‘llanilishi emas, balki fikr ifodasi, muloqot madaniyati, ta’sirchanlik va ijtimoiy moslashuv vositasi sifatida ko‘riladi[15].

Shu asosda aytish mumkinki, nutqni shakllantirish bo‘yicha olib boriladigan har qanday pedagogik faoliyat rejalashtirilgan, tizimli va individual yondashuvga asoslangan bo‘lishi kerak. O‘quvchi-yoshlarning nutq madaniyatini rivojlantirishda o‘qituvchi o‘zining shaxsiy nutqi, namunaviy ifodasi, muloqot uslubi bilan o‘rnak bo‘lishi lozim. Darslarda faol muloqotli metodlardan, rolli o‘yinlar, munozara, taqdimot, matn tahlili kabi usullardan foydalanish orqali o‘quvchilarda mustahkam kommunikativ kompetensiya shakllantiriladi.

Xulosa qilib aytganda, nutqni shakllantirish – bu tilni o‘rganishdan ko‘ra kengroq va chuqurroq jarayon bo‘lib, u insonning ijtimoiylashuvi, tafakkurining rivojlanishi, shaxs sifatida shakllanishi bilan uzviy bog‘liq. Shu sababli ushbu sohada amalga oshiriladigan har bir metodik ish, pedagogik tajriba va ilmiy izlanish jamiyatning intellektual salohiyati va madaniy darajasini oshirishga xizmat qiladi. Kelajakda bu boradagi tadqiqotlarni chuqurlashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida nutq rivojiga yangi yondashuvlarni joriy etish orqali yuksak samaralarga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- [1] A. Jo‘rayev, *Nutq madaniyati asoslari*, Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
- [2] M. Karimov, *Til va tafakkur*, Toshkent: Fan, 2001.
- [3] D. Mahmudov, *Psixolingvistika asoslari*, Toshkent: Universitet, 2010.
- [4] Z. Raxmonov, *Bola nutqining shakllanishi va uni rivojlantirish yo‘llari*, Toshkent: O‘zbekiston, 2007.
- [5] Sh. Nematov, *O‘zbek tilining madaniyati*, Toshkent: Fan, 1998.
- [6] O. Sultonova, *Nutq madaniyati va muloqot*, Toshkent: Akademnashr, 2012.
- [7] N. Xudoyberdiyeva, *Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish*, Toshkent: Ilm Ziya, 2016.
- [8] Q. Yo‘ldoshev, *Til o‘rganish psixologiyasi*, Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2003.
- [9] B. Qodirov, *Leksikologiya va nutq madaniyati*, Toshkent: O‘qituvchi, 2009.

- [10] M. Tursunova, *Ona tili darslarida nutqni rivojlantirish usullari*, Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
- [11] I. Ergashev, *Tilshunoslikka kirish*, Toshkent: Sharq, 2002.
- [12] S. Toshpulatova, *Yosh bolalar nutqining o‘ziga xos xususiyatlari*, Toshkent: Barkamol avlod, 2018.
- [13] H. To‘xtayev, *Muloqot madaniyati va etikasi*, Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011.
- [14] L. Yoqubova, *Til va jamiyat: sotsiolingvistik qarashlar*, Toshkent: Fan, 2019.
- [15] G. Aminova, *Bolalar nutqini o‘stirishda zamonaviy yondashuvlar*, Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.